

Káich Katalin

∴ Professor emeritus
∴ sombor33@yahoo.com

REGIONALIZMUS ÉS EGYETEMESSÉG

Regionalism and Universality

Az esszé tanulmány a művelődéstörténetről mint a szellemi maradandóság örökérvényűségének hiteles őrzőjéről szól. A szerző egyben kísérletet tesz arra, hogy a regionalizmus és az egyetemesség egymás közötti viszonyát az emberi szellem határnélküliséget magában foglaló jellegéből adódóan elemezze.

Kulcsszavak: regionalizmus, egyetemesség, határnélküliség és kultúra, komplex kutatási módszer, a kistérség egyedisége, a régió és az egész viszonya

A 21. század nagy felismerései s azok egyre inkább gyakorlatba iktatása közé tartozik a határnélküliség újrafelfedezése, mindenekelőtt a szellem szintjén. Ez az a tudatos ember számára megadott lehetőség, amelynek törvényszerűségeit követve az emberben rejlő isteni szikra lángra lobbanhat, és kiterjesztheti a tartalommal teli értelmes emberi létezés határait, ez viszont egy mindent felölelő, teljes értékű emberi élet letéteményese lehet. Hamvas Béla, miközben megkísérli tetten érni az ember mikrokozmosz jellegét, azt a mikrotheoszi lényeg felmutatásával teszi, ez az emberi sajátossága viszont nem tűri meg a behatároltságot, a mesterségesen felállított korlátokat, hiszen a teremtésben elementárisan éppen a végtelenség nyilvánul meg a határtalan lehetőségek révén.

Kezdetben vala az Ige, és az Ige Istennél vala, olvashatjuk a Szentírásban. Az Ige, azaz a gondolat, a szellem erősebb az anyagnál. Az anyag bezár, a szellem kibontakozik, szétárad, szétterjed. Az anyagbazártásg béklyóinak szétzúzása teszi lehetővé azt, hogy az azonos szellemi értékek elkötelezettjei, függetlenül az emberi szándék alkotta határoktól, egymásra találjanak, egymást felismerve, kiegészítve megalkossák az emberiség számára örök érvényű, az időben folyamatként megnyilvánuló vagy kinyilatkoztatott szellemet, lelket egyaránt nemesítő, gazdagító kvalitásokat, melyek az ember Isten képére teremtettségét igazolják. Ilyen folyamatban manifesztálódik a kultúra is, s ezért alkalmas a művelődéstörténet arra, hogy a határnélküliség és a szellemi maradandóság örökérvényűsége mellett tegyen hitet.

Azok az időben megnyilvánuló művelődési folyamatok, melyeket az emberiség kulturális örökségként tartunk számon, mind-mind határok feletti síkon

bontakoztak ki és realizálódtak. Az itáliai reneszánsznak az uomo universale attribútumait magába foglaló embertípusa Európa-szerte a 15. és 16. században jelent meg, s létrehozta mind a szellemiekben, mind pedig az anyagban kifejezésre juttatható gondolatvilágát. A francia barokknak Közép-Kelet-Európában elsősorban a katolikus restauráció fenséges magasztosságát kellett hirdetnie, a szecesszió alkotásainak csodájára járnak napjainkban is Rigától Barcelonáig, Hollandiától térségünkig azok, akik jelenvalóságuk uniformisba öltöztetett, léleknyomorító lakótelepi tömegépítményeiben kényszerülnek életüket leélni.

Nem véletlenül hasonlítják az emberi szellem megnyilvánulási lehetőségeit a vándormadarak repüléséhez: a magyar nyelv ezt lényegretapintóan a szellem szárnyalásaként fogalmazza meg, ismételten bizonyosságot téve nagyszerű kifejezőerejéről.

A 20. századi vasfüggönyök sem voltak képesek teljes mértékben elzárni az emberi szellemi szárnyalás forrásainak csapjait, hiszen a hatvanas–hetvenes években számos magyarországi író, kinek írásai nem voltak mindig a fennálló rendszer elvárásainak megfelelően artikulálva (Hamvas Béla, Mészöly Miklós vagy éppenséggel Eörsi István), a vajdasági *Híd*ban vagy az *Új Symposion*ban publikálhatott. A nyugati világ szellemi áramlatainak közvetítői is részben ugyanezek a folyóiratok voltak Magyarország felé.

A közép-kelet-európai kulturális kínálat gazdagsága, illetve a térség kulturális örökségének sokszínűsége is a múltban realizálódott, a határokon átívelő kapcsolatok életrevalósága mellett tett/tesz tanúbizonyságot, s a multikulturális közösségek szellemiségének bizonyos fokú egymáshoz való hasonlatossága is azt bizonyítja, hogy a hosszan tartó egymásmellettség a hagyományok és a nyelvi különbségek ellenére, éppen a gondolkodás szintjén alakít ki a körülmények hatására olyan közös megnyilvánulási és viselkedési formákat, melyek idővel a térségben élők sajátos ismertetőjeleivé válnak.

Ma már azt is tudja minden tudós, hogy nem szabad – mert nem is lehet – élesen elválasztani a humán és társadalomtudományokat a természettudományoktól, hogy a problémák egységben látása és láttatása nélkül nincs elfogadható magyarázat a feltett tudományos kérdésekre, s hogy még a normális és az ún. paranormális közötti határok is elmosódhatnak.

A regionalizmus és az egyetemesség kérdésköre az emberi szellem határtalanságát magába foglaló jellegéből is megközelíthető. A régió mindig is része a nagy egésznek, s miközben az öntörvényűség kialakította sajátosságok egy-egy kistérség egyediségében körvonalazódnak, abban mutathatók ki, az egész viszonylatában történő kimozdulás minden esetben elsősorban minőségi változást eredményez a fejlődés és az előrehaladás hordozójaként, de csak abban az esetben, ha képes beépülni a régió meglévő rendjébe, egyébként idegen testként, önmaga ellentétévé válik. Az előbbi a szilárd hagyományörzés letéteményese-

ként manifesztálódik, az utóbbi az egésszel való szorosabb kapcsolatépítés lehetőségét biztosítja, s a realizálódás szintjén a kettő együtt fejezi ki egy-egy régió specifikus szellemiségét.

Az idő jelentős mértékben avatkozik bele a regionalizmus és az egyetemesség létrehozta viszonyrendszerbe, ami általában megkésetttséget eredményez, így a lemaradás ténye mindig is felismerhető ismertetőjelként nyilvánul meg a kistérség szellemi életének vonulataiban. Az egyidejűség csak kivételes pillanatokban tűnik elő. Ilyen egyidejűséget lehet felfedezni pl. a 19. század második felében a Bács-Bodrog vármegyei és az egyetemes magyar történetírás viszonylatában. Ekkor országszerte hatványozott figyelemmel fordultak a történészek a múlt kutatása felé, lévén, hogy a tudományos történetírás alapjait már a 18. században meghatározták, s nemzeti jellege a 19. század első felében, főleg a polgári átalakulás, valamint a nemzeti függetlenségért vívott harc hatására jutott kifejezésre a kiegyezés után. A múltkutatás a hetvenes években bontakozott ki jelentős mértékben. Ennek ellenére csak nagyon kevés régiónak/vármegyének sikerült az, ami az egykori Bács-Bordog vármegyei Történelmi Társulat hangsúlyozott munkatársainak, nevezetesen, hogy a millennium évére elkészült a Dudás Gyula szerkesztette kétkötetes vármegye-monográfia. Nem büszkélkedhettek sokan azzal, hogy az állam ezeréves fennállásának megünnepléséhez ilyen rendkívüli teljesítménnyel járuljanak hozzá.

A regionális és az egyetemes igényének ilyen szerencsés találkozása azonban nem gyakori. Inkább a megkésetttség a jellemzője. A szabad tanítás mozgalma csak a 19. század végén honosodott meg a történelmi Magyarországon, holott a minta, az angliai University Extension a sikeres működést már a század közepén megkezdte, amit nagyon hamar a német Freien Kurse is követett.

A regionalizmus és az egyetemesség az összefüggések lényegbevágó szerepéről is bizonyosságot tesz, hiszen az egymásrahatás éppen az összefüggések okán a tartalmak gazdagodásában jut a legtettenérhetőbben kifejezésre.

A régió esetében az egyetemességnek többirányú hatása is megfigyelhető. Ha szűkebb pátriám közelmúltjából indulok ki, s értem alatta az Osztrák–Magyar Monarchia időszakát, akkor az egykori Bács-Bodrog vármegye viszonylatában a kulturális folyamatok tekintetében a többlépcsős hatásról kell szólnom, hiszen egyszer ott van a történelmi Magyarország, majd Kelet-Közép-Európa, továbbá Nyugat-Európa. A szecesszió akár klasszikus példaként is említhető ebben a kontextusban, mert a kölcsönösségben az említett földrajzi térségek szoros összefonódása, egymásrahatása mutatható ki, minek eredményeként létrejött Budapest és Szabadka vonalán az egyetemes és regionális jelleget egyaránt magába foglaló magyar szecesszió.

Amikor tehát a szabadkai szecessziós épületekről értekezik egy-egy szerző, azt nem teheti meg anélkül, hogy ne érintse azokat az európai szellemi, társadal-

mi meg gazdasági folyamatokat is, mely viszonyrendszerek közepette ez a stílusirányzat elindult hódító útjára. S a történetnek ezzel még nincs vége, hiszen a szecesszió szellemiségének anyagban kifejezésre juttatott megnyilvánulása az anyagismerettel kapcsolatos tudnivalókat is feltételezi, s ez már egy másik tudományterületben való jártasságot posztulál. Szép példája tehát ez annak, miképpen mosódnak el a határok, esetünkben a természet- és a társadalomtudományok között.

Ma már minden kétséget kizáróan csak akkor beszélhetünk egy-egy tudományos munka értékállóságáról, ha a véleményezett alkotás az egyetemes folyamatokba ágyazottan elemzi, minősíti, mutatja meg a feldolgozott, esetünkben a régióhoz kötött témával kapcsolatos meglátásokat, s a színvonal tekintetében az eredményesség mértékét az egészhez, azaz az egyetemeshez viszonyítottan jelöli ki.

A mai Vajdaság területén egykor kibontakozott magyar nyelvű színjátszás története szintén csak a többlépcsős megközelítés módszerével vázolható fel, írható meg, melyben a 18. századi német – legyen az németországi vagy ausztriai – vándorszínészet hatásáról éppúgy beszélni kell, mint a korabeli egyetemes német színjátszás európai aspektusairól, a Ferenc-rendiek által realizált iskolai színjátszás kérdéskörének taglalása pedig szintén egy nyugat-európai gyakorlat ismeretére épülhet csupán. A 19. században viszont a régió színjátszásában nemcsak a nemzeti jelleg mikéntjéről kell szólni, hanem a főváros közvetítette európai színházi gyakorlat úgymond vidéki realizálásának mibenlétére is választ kell adni. Amikor pl. Somlay Artúr 1902/1903-ban fiatal színészként Zomborban járt, s jutalomjátékul Ibsen *Kisértetekjé*t választotta, a bemutató előtt a helybeli *Bácskában* egy tanulmányt tett közzé, melyben az európai kortársak alakításait, nevezetesen az olasz Ermete Zacconi és a bécsi Kainz *Osvaldj*át mutatta be s elemezte, majd pedig kitért saját szerepfelfogásának ismertetésére, s ily módon olyan értékes információt hagyott az utókorra a szerepformálást illetően, amelynek alapján könnyebben lehet felidézni az egykori színházi előadást.

Nem véletlen tehát, hogy a tudományos kutatások módszerét, azok mértékét és minőségét ma már csak a komplexitás viszonylatában lehet elfogadni és eredményesen alkalmazni. Az ilyen megközelítés team-munkát igényel, ugyanakkor a kutató egyéni viszonyulásán is jelentős mértékben módosít, amennyiben megköveteli az egyén szerteágazó, sokrétű tájékozottságát, s a technikai fejlődés mai állása, illetve a világháló adta lehetőség ezt az alternatívát biztosítani is tudja.

A rész kutatása ma már az idejétmúlt hozzáállás jele. A 20. század társadalmi életének nagy félrecsúszásai, az eltömegesedés és eldologiasodás emberiességet meghazudtoló globalizálódási folyamatai az egészről meg az egységről való megfélekedezésben is gyökereznek, ahogyan Ady is megírta a múlt század elején: „Minden egész eltörött, / Minden láng csak részekben lobban...”. Vissza

kell tehát térni az egészben való gondolkodáshoz nemcsak a társadalmi kérdések és törvényszerűségek elfogadható megválaszolásának okán, hanem a különböző tudományterületek hathatós kutatásának a viszonylatában is.

Egy-egy jelenség, téma feldolgozásával kapcsolatban, amikor a regionális és az egyetemes megközelítés szükségszerűségéből kiindulva a résznek az egészben történő láttatását tűzzük ki feladatul, ez azt jelenti, hogy nemcsak korunk elvárásainak megfelelően végezzük kutatói munkánkat, hanem azt is, hogy képesek vagyunk közelebb jutni a regionális és az egyetemes között kialakult el-lentmondások feloldásához.

Regionalism and Universality

The paper talks about history of culture as the keeper of eternal spiritual permanence. At the same time, the author makes an attempt to analyze the mutual relation between regionalism and universality from the aspect of the limitlessness of human spirit.

Keywords: regionalism, universality, limitlessness and culture, complex research methodology, uniqueness of small regions, the relationship between the region and the whole